

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2025, 8/1: 51-64

Edebi Bir Eser/Ürün Olarak Roman Işığında Din Felsefesine Varoluşçu Bir Bakış

An Existential Perspective on the Philosophy of Religion in the Light of the Novel as a Literary Work/Product

Burak KARABULUT

Doktora Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Anabilim Dalı / PhD Student, İzmir Katip Çelebi University, Social Sciences Institute, Department of Philosophy of Religion,
İzmir/Türkiye
burakarabulut65@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4950-0829

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13 Şubat / February 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 07 Nisan / April 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: <https://doi.org/10.47145/dinbil.1639051>

Atıf / Citation: Karabulut, Burak. “Edebi Bir Eser/Ürün Olarak Roman Işığında Din Felsefesine Varoluşçu Bir Bakış”. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 8/1 (2025): 53-64. doi. <https://doi.org/10.47145/dinbil.1639051>

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Öz

İnsan varoluşundan bu yana hem felsefe hem de sanat aracılığıyla varlığının anlamını ve evrenle ilişkisini sorgulamıştır. Bu sorgulama yolculuğunda felsefe, akıl yoluyla evrensel sorunlara çözüm ararken sanat, insanın duygusal ve düşünsel dünyasını ifade etme aracı olarak ortaya çıkar. Felsefenin alt disiplinlerinden biri olan din felsefesi ise Tanrı'nın varlığı, dinin anlamı ve insanın Tanrı ile ilişkisi gibi temel konuları incelerken, bu inceleme farklı felsefi yaklaşımlarla derinleşir. Örneğin, çağdaş felsefede öne çıkan Analitik ve Kıta felsefesi yaklaşımları/ayrımları, Tanrı ve din olgularını farklı açılardan ele alır. Analitik felsefe, mantık ve akıl yürütme yoluyla metafiziksel konuları incelerken Kıta felsefesi, fenomenolojik ve hermenötik yöntemlerin de katkısıyla varoluşçuluk gibi akımlarla insanın iç dünyasına ve deneyimlerine odaklanır. Bu noktada sanatın içinde özellikle edebiyatın, insanın hikayelerini, deneyimlerini ve düşüncelerini anlatarak insanı ve dünyayı anlama yolunda önemli bir araç olduğu göze çarpar. Edebiyatın türlerinden olan roman ise insan deneyimini çok yönlü ele alarak bütünsel bir yöntemle insan doğasının karmaşıklığını ve zenginliğini ortaya koyar. Bu noktada, Kıta felsefesinin felsefi çıkarımlar yaparken dönemin tarihi, kültürel olgularını göz önünde bulundurması ve fenomenolojik-hermenötik yöntemle felsefi yönelim sergilemesi, romanlarla ve dolayısıyla edebiyatla doğal bir birliktelik kurar. Kıta felsefesinin bu yaklaşımı, edebi metinlerin bütüncül bir şekilde ilettiği mesajlarla örtüşür. Edebi metinlerin derinlemesine incelenmesi ve Kıta felsefesinin kullandığı yöntemlerle bir araya getirilmesi, felsefi çıkarımların zenginleşmesine ve derinleşmesine olanak tanır. Bu sayede edebi eserler, felsefi düşüncelerin somutlaştırılması ve yorumlanması için verimli bir zemin oluşturur. Bu kısa ve zorunlu açıklamanın ışığında, makalenin temel amacı, Kıta felsefesinin insan odaklı bakış açısının, roman gibi edebi eserler aracılığıyla Analitik felsefenin ortaya koyduğu analiz ve mantık yürütmenin yanında, din felsefesine yeni bir perspektif sunmaya çalışmaktır. Bu bağlamda romanların, bütüncüllüğü sayesinde, Kıta felsefesinin perspektifinden, derin mesajlarını iletmede önemli bir etkiye sahip olduğu ve felsefi kavramları okuyucunun zihnine ve duygusal dünyasına daha etkili bir şekilde nüfuz ettirdiği savunulmaktadır. Kısaca, edebiyatın felsefi düşünceleri somutlaştırma ve sorgulama gücünden yararlanarak roman örnekleri üzerinden, din felsefesine yeni bir bakış açısı getirmeye çabalamaktır. Din felsefesi literatürüne bakıldığında, Kıta felsefesi ve edebiyatın kesişiminin incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle, farklı coğrafyalardan ve kültürlerden seçilen romanlar üzerinden insanın anlam arayışı ve dini deneyiminin hermenötik yöntemle incelendiği çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır. Bu çalışma, varoluşçu felsefe temel alınarak ve edebiyatın felsefi düşünceleri somutlaştırma ve sorgulama gücünü kullanarak din felsefesine yeni bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. En nihayetinde bu çalışma, edebiyat ve felsefenin kesişim noktasında, insanın varoluşsal sorgulamalarına yanıt arayarak din felsefesine özgün bir bakış açısı sunmaya gayret etmektedir. Literatüre yapılacak bu katkının, benzer disiplinlerarası araştırmaların önünü açacağı umulmaktadır. Çalışma sonucunda romanların; bütüncül yapısı ve yaşamın içinden örneklerle olması, Kıta felsefesinin savunduğu yöntemlerin doğal sonucu olan varoluşçuluğun, derin mesajlarını iletmede etkili bir araç olduğu ve böylece din felsefesine yeni bir bakış açısı kazandırabileceği sonucuna ulaşılmaya çalışılır. Böylece bu çalışma, insan deneyiminin karmaşıklığını ve zenginliğini ortaya koyarak, analitik felsefenin analiz ve soyut akıl yürütme yöntemlerinin yanında varoluşsal sorgulamalara ve anlam arayışlarına yeni bir perspektif getirebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Edebiyat, Felsefe, Varoluşçuluk

Abstract

Since the dawn of human existence, humanity has questioned the meaning of its being and its relationship with the universe through both philosophy and art. While philosophy seeks solutions to universal problems through reason, art emerges as a means of expressing human emotional and intellectual worlds. Religious philosophy, a sub-discipline of philosophy, delves into fundamental topics such as the existence of God, the meaning of religion, and the human relationship with God, with this examination being deepened by various philosophical approaches. For example, the analytical and continental philosophical approaches/distinctions prominent in contemporary philosophy address religious experience from different angles. While analytical philosophy examines metaphysical subjects through logic and reasoning, continental philosophy, aided by phenomenological and hermeneutic methods, focuses on the inner world and human experiences through movements such as existentialism. At this point, it becomes evident that literature, especially within art, is an important tool in understanding humanity and the world by telling human stories, experiences, and thoughts. The novel, a genre of literature, reveals the complexity and richness of human nature by addressing human experience in a multifaceted way. In this context, the fact that continental philosophy, while making philosophical inferences, considers the historical and cultural

phenomena of the period and exhibits a philosophical orientation with the phenomenological-hermeneutic method establishes a natural unity with novels and, consequently, with literature. This approach of continental philosophy aligns with the messages that literary texts convey holistically. In-depth examination of literary texts and their integration with the methods used by continental philosophy enables the enrichment and deepening of philosophical inferences. Thus, literary works create a fertile ground for the concretization and interpretation of philosophical thoughts. This study argues that continental philosophy's methods naturally align with literature. By examining cultural and historical contexts and using phenomenological-hermeneutic interpretation, novels can provide a platform for philosophical exploration. This approach complements the logical analysis of analytical philosophy and allows for a more comprehensive understanding of religious philosophy. This research aims to demonstrate how novels, with their holistic approach, can convey the core ideas of continental philosophy, offering a fresh perspective on religious philosophy. By analyzing novels from various cultures through the lens of existentialism, this study seeks to show how literature can embody and question philosophical concepts. This approach addresses a gap in current literature, where the intersection of continental philosophy and literature in religious philosophy is not thoroughly explored. The study aims to contribute a new perspective to religious philosophy by using novels to investigate existential questions. It argues that novels effectively communicate the deeper messages of existentialism, which is a key element of continental philosophy, thanks to their holistic character and stories that reflect real life. This research attempts to show that continental philosophy can offer a novel point of view to religious philosophy besides the analytical approach that relies solely on abstract reasoning and logical analyses.

Keywords: Philosophy of Religion, Literature, Philosophy, Existentialism

Giriş

Edebiyat ve felsefe arasındaki etkileşimin varoluşçuluk çerçevesinde incelenmesine odaklanmadan evvel, bu analizin temelini teşkil eden din felsefesi disiplinine dair özlü bir ön bilgi sunmak, ele alınan konunun daha derinlemesine kavranmasını temin etmek açısından önemlidir. Din felsefesi teriminin kullanımı felsefe tarihi kadar eski olsa da sistematik olarak 19. yüzyılda G.W.F. Hegel'in *Din Felsefesi Üzerine Konferanslar* adlı eseriyle ehemmiyetini artırır. Din felsefesi en genel anlamıyla dinin temel iddiaları hakkında bir inceleme ya da felsefi düşünmeyi konu edinir.¹ İlerleyen süreçlerde daha sistematik bir şekilde araştırılan ve bir bilim dalı haline gelen din felsefesi "*dinin temel iddiaları hakkında rasyonel, objektif, şümulü ve tutarlı bir tarzda düşünmek ve konuşmaktır.*"² şeklinde karşımıza çıkar.

Din felsefesi yapma biçimleri ya da çeşitleri özellikle çağdaş felsefede Analitik ve Kıta felsefesi olarak ayrılmaktadır. Bu ayrım bu iki grubun felsefi yaklaşımlarından hareketle ele alınır. Analitik felsefe, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde (İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, vb.) felsefe disiplininin hâkim paradigması haline gelen bir felsefe akımıdır. Bu akım, felsefi sorunlara yaklaşımda mantık, dil analizi ve epistemoloji gibi alanlara odaklanır ve bu alanlardaki titiz incelemeler aracılığıyla felsefi ilerleme kaydetmeyi amaçlar.³

Analitik felsefenin bu yöntemi din felsefesi alanında da karşımıza çıkar. Böylelikle Analitik bakış açısıyla din felsefesi yapmak ise rasyonellik kavramı ile sıkı bir ilişki içerisindedir. Dini bağlamda rasyonellik, bireyin bilişsel yetilerini kullanarak inanç sistemini oluştururken tutarlılık ve deneyimle uyum arayışına girmesidir. Zira akıl, insanı diğer canlılardan ayıran en belirgin niteliklerden biridir ve bu nedenle rasyonel düşünme, insan varoluşunun temel bir boyutunu teşkil eder. Kökleri sağlam ve mantıksal açıdan tutarlı inançlar, rasyonel düşünce sürecinin bir neticesidir. Örneğin, bilgiye ulaşmak için gözlem, deney ve mantıksal çıkarımları kullanan bilimsel metodoloji, rasyonelitenin en bariz örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Bunun aksine, deneyimsel gerçeklikle çelişen veya içsel tutarsızlıklar barındıran inançlar, rasyonel düşünce prensipleriyle uyumlanmamaktadır.⁴ Bu sebepten doğal teoloji yapan filozoflar diyebileceğimiz Analitikçi din felsefesi düşünürleri, din felsefesi yaparken

¹ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2010), 1.

² Aydın, *Din Felsefesi*, 3.

³ Hans-Johann Glock, *What is Analytic Philosophy?* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 1-4.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 2010), 723.

deneye ve analizlere dayalı bir felsefe yapma etkinliği mücadelesindedirler.

Kıta felsefesi, Analitik felsefenin dışında kalan ve özellikle 20. yüzyılın ortalarına kadar Anglo-Amerikan akademik çevrelerde ikincil ve heterodoks bir konumda değerlendirilen bir felsefe geleneğidir. Bu durum, Analitik felsefenin yükselişiyle birlikte Kıta felsefesine olan ilginin azalmasıyla ilişkilendirilebilir. Ancak 1970'lerden itibaren Hegel, Nietzsche, Husserl ve Heidegger gibi önemli Kıta filozoflarının eserlerine olan ilgi artmış ve bu düşünürlerin felsefe disiplindeki yeri güçlenmiştir.⁵ Kıta felsefesi; kavramları, durağan ve nesnel değil yaşam deneyimiyle iç içe geçmiş sürekli değişen dinamik yapılar olarak görür. Bu kavramlar, tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamlarda anlam kazanan dinamik yapılardır. Kıta felsefesi; sanat, siyaset ve bilim gibi farklı disiplinleri içine alan kapsamlı bir düşünce sistemidir. Bilgi, sadece teorik bir çerçevede değil yaşamın içinde deneyimlenen bir olgu olarak ele alınır. Sanat, aşk ve diğer insan deneyimleri felsefi düşüncenin temelini oluşturur ve öznel bir perspektiften incelenebilir. Bu öznellik, bireysel bilincin yanı sıra tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamların da bir ürünüdür.⁶

Netice itibarıyla bu çalışma, Analitik ve Kıta felsefelerinin farklı yaklaşımlarını karşılaştırmak suretiyle edebiyatın felsefeyle olan derin ilişkisini ve somut felsefe yapma potansiyelini ortaya koymayı amaçlar. Edebiyat; Kıta felsefesinin varoluş, anlam ve öznellik gibi temalarına odaklanarak, insan deneyiminin karmaşıklığını ve derinliğini yansıtabilir. Bu sayede edebiyat, soyut felsefi kavramları somut örnekler ve deneyimler aracılığıyla ele alarak daha anlaşılır ve erişilebilir kılar. Özellikle romanlarda sıklıkla karşılaşılan varoluşçu temalar, insan varoluşunun anlamı, özgürlük, sorumluluk, ölüm ve Tanrı inancı gibi konuları ele alarak din felsefesinin problem alanlarına yeni bir bakış açısı sunabilir. Dolayısıyla, edebiyatın felsefi düşünceye katkıda bulunabileceği ve farklı felsefi yaklaşımlar arasında köprüler kurabileceği söylenebilir. Bu genel açıklama, meta felsefenin -yani felsefenin kendi doğasını ve yöntemlerini sorgulayan disiplinin- çağdaş yaklaşımlarından hareketle felsefi argümantasyonun temel odak noktalarını ele almasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yüzeysel de olsa bu genel açıklamanın yapılması zorunludur. Bu bağlamda, felsefenin çıkarım süreçlerinde edebiyattan da yararlanabileceği düşüncesi üzerinde durulmaktadır. Bunun temelinde, felsefenin yöntemsel farklılıklarına, özellikle de Analitik ve Kıta felsefesi arasındaki ayrışmalara dikkat çekme gerekliliği yatmaktadır. Bu farklılıklar, tüm felsefi disiplinlerde olduğu gibi din felsefesi alanında da belirginleşmektedir.

Sözü edilen farklılıkların temelini oluşturan, kullanılan yöntemlerdir. Örneğin, Analitik felsefe; doğrulamacı, delilci, açıklamacı ve reformcu epistemoloji gibi çeşitli yöntemlerle ilerlemektedir. Kısaca bu yöntemleri açıklamak gerekirse: Analitik felsefenin din felsefesine yaklaşımlarında, doğrulamacı görüş, önermenin geçerliliğini doğrulanabilirliğine bağlarken⁷, delilci yaklaşım Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışan teist ve ateist delilciler arasında ayrım yapar.⁸ Açıklayıcı bakış açısı ise Wittgenstein'in dil oyunları kavramından esinlenerek dini önermelerin sadece açıklanması gerektiğini savunurken,⁹ dini epistemoloji ise inançların rasyonelliğini tutarlılık derecesiyle ölçer.¹⁰

Kıta felsefesi geleneği, Analitik felsefeden belirgin bir şekilde ayrılan epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlar sergilemektedir. Bu gelenek içinde, fenomenoloji ve hermenötik yöntemler, felsefi soruşturmanın temel araçları olarak öne çıkar. Analitik felsefenin aksine Kıta filozofları, felsefeyi insan deneyiminden hareketle tarihsel ve kültürel bağlamlara duyarlı bir şekilde inşa etmeye yönelirler. Bu yaklaşım, rasyonalitenin sınırlarını genişleterek, insan varoluşunun ve anlamın derinlemesine araştırılmasına olanak tanır.

Kıta felsefesi, Analitik felsefenin parçalayıcı ve ayrıntılı inceleme tarzının karşısında, insanı merkeze alan, bütüncül bir felsefi etkinlik alanı yaratmayı amaçlar. Bu bağlamda, insan deneyiminin

⁵ Simon Critchley, *Kıta Felsefesi*, çev. Hakan Gür (Ankara: Dost Kitabevi, 2012), 54.

⁶ Recep Alpyağıl, *Kıta Avrupası Din Felsefesi ve Mistik Gelen-Ekler - Kesişen Yollar-* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 29-31.

⁷ Nicholas G. Fotion, "Logical Positivism", *The Oxford Companion to Philosophy*, (Oxford: Oxford University Press, 1995), 507.

⁸ Hanifi Özcan, "Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: Temelcilik ve İmançılık", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XL (1999), 159.

⁹ Michael Martin, "Fideizm Hakkında Bir Eleştiri", çev. Cenani Kuvancı, *bilimname* 7/1 (2005), 120.

¹⁰ Alvin Plantinga, *Knowledge and Christian Belief* (Michigan: Eerdmans Publishing, 2015), 72.

öznel ve intersübjektif boyutlarına odaklanarak, varoluşun anlamı, tarihsel değişim, kültürel farklılıklar ve etik değerler gibi konuları derinlemesine inceler. Örneğin; Kıta felsefesinin yöntemlerinden olan fenomenoloji, bilincin deneyimsel yapısını ve nesnelerin bilince nasıl görüldüğünü araştırırken,¹¹ hermenötik, metinlerin ve kültürel sembollerin yorumlanması yoluyla anlamın açığa çıkarılmasını hedefler.¹² Bu yöntemler, kıta felsefesinin, insan varoluşunun karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu anlama çabasında önemli bir rol oynar.

Bu felsefi yöntemlerin ayrımının ardından, edebi eserlerin tarih boyunca felsefeye yaptığı katkılara kısaca değinilecek ve makalenin temel mesajına, yani felsefe yapma etkinliklerindeki yöntemsel ayrımlara geri dönecektir. Edebi eserler, insan deneyiminin derinliğini, karmaşıklığını ve çelişkilerini yansıtarak, felsefi düşünce için zengin bir kaynak oluştururlar. Özellikle romanlar, karakterlerin iç dünyalarını, toplumsal ilişkilerini ve varoluşsal sorgulamalarını detaylı bir şekilde ele alarak, okuyucuya felsefi bir deneyim sunarlar.

Edebiyat ve felsefe arasındaki etkileşim, farklı boyutlarda incelenebilir. Öncelikle, edebiyatın toplumsal ve kültürel bir belge olarak işlevi ortaya atılır. Bu bağlamda, sıradan romanlar dahi, dönemin yaşam tarzını, siyasi atmosferini ve kültürel dokusunu yansıtarak felsefi bir arka plan sunarlar. Ardından, doğrudan felsefi temaları işleyen romanlardan örnekler verilir. Özellikle Kıta felsefesi geleneği içinde, J. Paul Sartre ve Albert Camus gibi hem filozof hem de yazar kimliği taşıyan isimlerin edebi eserleri, varoluşçu düşüncenin bütüncül bir şekilde ifade edildiği örnekler sunar. Bunun yanı sıra, felsefeci olarak tanınmayan ancak edebi eserlerinde derin felsefi sorgulamalara yer veren Dostoyevski ve Tolstoy gibi yazarların romanları da incelenmelidir. Bu yazarların eserleri, varoluşçu bir perspektifle ele alındığında, insanın varoluşsal sorunlarını, Tanrı ve din gibi din felsefesinin temel konularını da kapsayan geniş bir sorgulama alanı açarlar. Bu inceleme, edebiyatın felsefi düşünceye sağladığı katkıları ve özellikle varoluşçu felsefenin edebi eserler aracılığıyla nasıl ifade edildiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Söz konusu temalar, geniş bir akademik literatürde derinlemesine incelenmiştir. Örneğin, Camus'nun "absürt" kavramı, yabancılaşma teması üzerinden; Sartre'ın "Bulanıt" romanındaki varoluşsal sorgulaması ise, insanın kendini var etme ve Tanrı'nın yokluğunda özgürleşme potansiyeli bağlamında ele alınmıştır. Bu örnekler, ateist varoluşçuluk olarak adlandırılan düşünce akımının temel argümanlarını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, teist varoluşçuluk da önemli bir yere sahiptir. Ancak, bu makalenin odak noktası, varoluşçu düşüncenin bu ayrımından ziyade, varoluşçu olarak nitelendirilen düşünürlerin edebi eserler aracılığıyla ortaya koydukları bütüncül felsefi vizyondur. Bu nedenle, felsefeci olarak adlandırılmayan ancak kendi toplum ve kültürlerini derinlemesine inceleyerek varoluş mücadelesini tasvir eden yazarların eserlerindeki varoluşçu temaların, din felsefesinin problem alanlarına (Tanrı, din vb.) nasıl temas ettiği meselesi temel ilgi alanımızdır. Dolayısıyla pek çok tanınmış roman yazarının, hermenötik bir yaklaşımla derinlemesine incelemeler yaparak varoluşçu temaları işlediği düşünülmektedir. Bu bağlamda edebi eserlerin, özellikle romanların, felsefi düşünceye, spesifik olarak din felsefesine, zengin bir kaynak teşkil ettiği ve insan varoluşunun derinliklerine ışık tuttuğu incelenirken, yazarların sunduğu mesajlar farklı bakış açıları oluşturabilir. Bu makalede vurgulanan temel mesele, romanlardan hareketle bütüncül bir yaklaşımla elde edilen felsefi çıkarımların, diğer edebi eserlerde de benzer şekilde ulaşılabilir olduğudur. Bu nedenle edebi eserlerin içinde bilhassa romanların, bu alanda daha fazla çalışma yapılabilmesi için verimli birer araç olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılacak istenmektedir. Nitekim edebi eserler, insan deneyimini, duygularını ve varoluşsal sorgulamalarını derinlemesine ele alarak, felsefi düşünce için zengin bir malzeme sunarlar. Bu bağlamda, edebiyat ve felsefe arasındaki etkileşim, insan anlayışımızı derinleştiren ve zenginleştiren bir süreç olarak karşımıza çıkar.

1. Edebiyat Felsefe Etkileşimi

Edebiyatın, Kıta felsefesi ile olan yakınlığını daha iyi anlamak için edebiyat ve felsefenin

¹¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 656.

¹² Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 770-771.

birbiriyle olan ilişkisini düşünce tarihi açısından da kısaca irdelemek gerekir. Nitekim insanlık, varoluşunu anlama ve ifade etme arayışında düşünceyi ve sanatı hep iç içe kullanmıştır. Edebiyat, dilin güzelliğini kullanarak duyguları, düşünceleri ve hayalleri canlandırırken felsefe, akıl ve sorgulama yoluyla evrenin, varoluşun ve bilginin temellerini araştırır. Farklı gibi görünseler de bu iki alan, insanı ve dünyayı anlama yolculuğunda birbirini destekler ve tamamlar. Tarih boyunca, Parmenides, Anaksimandros, Empedokles ve Herakleitos gibi filozoflar düşüncelerini şiirsel bir dille ifade ederek edebiyatı bir araç olarak kullanmışlardır. Özellikle evrenin oluşumuna dair görüşlerini *Doğa Üzerine* adlı eserlerinde şiirler aracılığıyla anlatmışlardır.¹³ Felsefe tarihi içindeki bu düşünürler, edebiyatın felsefi metinlerle olan ilişkisinin genel bir açıdan değerlendirmesi için örnek oluşturmaktadır.

Edebiyat ve felsefe, bireysel bir yaratım sürecinden doğmasına rağmen, öznellik ve bireyselliği farklı biçimlerde ele almaktadır. Edebiyat, yazarın kişisel üslubunu ve estetik anlayışını yansıtarak olayları somutlaştırır ve okuyucuyu duygusal bir katılıma davet eder. Felsefe ise evrensel gerçekliğe ulaşmayı hedefler ve soyut bir dil kullanarak rasyonel düşünce ve mantıksal çözümlemeler yapar. Edebi eserler, öznel ve bireysel bir perspektiften kaleme alınmış gibi görünseler de evrensel temaları işleyebilirler. Benzer şekilde, felsefi eserler de evrenselliği amaçlasa da filozofun bireysel bakış açısını tamamen dışlayamaz. Her iki disiplin de insan deneyiminin farklı veçhelerini irdeleyerek birbirini tamamlar niteliktedir. Aralarındaki temel ayrım, edebiyatın sanatsal bir amaca hizmet etmesi, felsefenin ise bilgi edinmeyi hedeflemesidir. Edebiyat, dilin estetik kullanımıyla duyguları harekete geçirir ve okuyucunun empati kurmasını sağlar. Felsefe ise kavramları analiz eder, argümanlar oluşturur ve düşünce sistemleri inşa eder.¹⁴ Bu genel açıklamalardan sonra ikisinin birleşimi göz önünde bulundurulduğunda edebiyat ve felsefe, insan deneyimini anlama ve yorumlama çabasında iki farklı ancak birbirini tamamlayan disiplin olarak karşımıza çıkar. Edebiyat, duygusal ve estetik bir yaklaşımla, bireysel deneyimleri ve evrensel temaları somutlaştırarak okuyucuya sunarken, aynı zamanda felsefi düşüncelerin aktarılmasında güçlü bir iletim aracı olarak işlev görür. Felsefe ise rasyonel ve soyut bir dille, varoluş, bilgi ve değer gibi temel sorulara mantıksal çözümler arar.

Dolayısıyla felsefi düşünceler, birçok edebi metinde karşımıza çıkabilir. Ancak felsefe ve edebiyatın, insan deneyimini anlama arayışında tarihsel olarak iç içe geçtiği göz önünde bulundurulduğunda, romanın bu arayışın edebiyat alandaki en etkili tezahürlerinden biri olarak felsefi düşünceyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilir. Edebi türlerin temel unsurlarından biri olan romanlar, barındırdıkları felsefi sorunsallar, perspektifler ve yaklaşımlar nedeniyle edebiyat ve felsefe arasındaki etkileşimin en belirgin örneklerini teşkil eder. Dolayısıyla, edebiyat-felsefe ilişkisi incelendiğinde romanlar her zaman merkezi bir konumda yer alır. Romanın bu denli önemli olmasının başlıca sebeplerinden biri, okuyucuda düşünsel süreçleri harekete geçiren güçlü kurgusal yapısıdır. Romanlar, insan varoluşunun temel meselelerini ele alarak, okuyucunun dünyayı ve kendini sorgulamasına olanak tanır. Karakterlerin yaşadığı deneyimler, çatışmalar ve içsel yolculuklar, felsefi düşüncenin farklı boyutlarını keşfetmek için bir zemin oluşturabilir. Bu yönüyle roman, felsefi düşünceyi soyutluktan kurtarıp somut bir hale getirir ve deneyimlerle ilişkilendirir. Ayrıca romanın çok sesli yapısı, farklı bakış açılarını ve düşünceleri bir araya getirerek okuyucunun eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesine katkıda bulunabilir.

Roman, sahip olduğu zengin ve çok katmanlı yapı itibarıyla farklı tanımlara konu olmuştur. Örneğin, bir filozof ve aynı zamanda bir edebiyat bilimci olan Georg Lukacs'a göre roman, modern dünyanın karmaşıklığını ve insanın varoluşsal arayışını yansıtan epik bir anlatım biçimidir. Bütünlüğün parçalandığı ancak özleminin devam ettiği bir dünyada, aşkın bir yurtsuzluk ve Tanrıların terk ettiği bir evren deneyimleyen, modern insanın hikayesini anlatır.¹⁵ Bu perspektiften bakıldığında, roman epik geleneğin modern çağdaki bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Lukacs'ın bu yaklaşımı, romanı modern insanın varoluşsal sorunlarını ele alan bir tür olarak konumlandırır. Modern dünyanın

¹³ Ülker Öktem, "Felsefe- Edebiyat Etkileşimi: Felsefi Roman", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 50/1 (2010), 4.

¹⁴ Ali Osman Gündoğan, "Edebiyat ile Felsefe İlişkisi Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/2-3 (01 Eylül 1999), 196-197.

¹⁵ Georg Lukacs, *Roman Kuramı*, çev. Cem Soydemir (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017), 11.

parçalanmışlığı, anlam arayışı ve yabancılaşma gibi temalar, romanda merkezi bir yer tutar. Roman, bu temaları işleyerek bireyin toplumsal ve kültürel yapılarla olan ilişkisini, kimlik arayışını ve anlam arayışını sorgular. Bu bağlamda, roman sadece bir edebi tür değil, bunun yanında modern insanın varoluşsal durumunu anlamak için önemli bir araç olarak da değerlendirilebilir.

Romanlar, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda hem estetik değer taşıyan eserler hem de toplumsal-siyasal meseleleri irdeleyen sosyolojik metinler olarak gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Arnold Hauser devrimlerin sanatı toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası haline getirdiğini ve sanatın, özellikle romanın, artık siyasi inançların bir ifadesi olduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Bu bağlamda, roman ait olduğu dönemin toplumsal yapısını ve dinamiklerini anlamak için önemli bir kaynak işlevi görür. Bu duruma örnek olarak Honoré de Balzac verilebilir. Balzac, *İnsanlık Komedyası* adlı eserinde devrim sonrası Fransız toplumunu tüm yönleriyle tasvir etmeyi hedeflemiştir. Balzac, edebiyatı toplumu betimleyen ve “daha iyi bir dünya” tahayyül eden bir felsefe olarak kabul eder. Romanlarında insan ruhunun derinliklerine iner, tutkuları, zaafı ve çelişkileriyle insanı ele alır. Toplumsal yapıları, tarihsel süreçleri ve bireylerin davranışlarını inceleyerek toplumu bütüncül bir şekilde anlamaya çalışır. Aynı zamanda adalet, iyilik, kötülük, inanç gibi kavramları sorgulayarak okuyucuyu düşünmeye yönlendirir.¹⁷ Bu yönüyle Balzac’ın edebiyatı, felsefeyle iç içe geçmiş bir yapı sergiler ve romanları; toplumu, insanı ve gerçekliği kavramamıza yardımcı olan değerli araçlardır.

Roman, yapılan bu kısa açıklamalarda bile insan deneyimini çok yönlü ve derinlemesine ele alma kapasitesi sayesinde disiplinlerarası bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşamın karmaşıklığını, tarihsel ve kültürel bağlamları, ekonomik ve politik güç ilişkilerini inceleyebilmesi, onu farklı disiplinler için zengin bir araştırma alanı haline getirir. Bu nedenle romanın edebi türler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olması ve farklı disiplinlere konu edilmesi doğaldır. Örneğin, Mustafa Özel’in “Roman Diliyle” serisi, romanın farklı disiplinlerle etkileşimini örnekler. Özellikle *Roman Diliyle Siyaset* adlı eserinde Özel, romanın tarih kadar önemli bir bilgi alanı olduğunu, tarihsel ve toplumsal dinamikleri anlamak için önemli bir kaynak olduğunu savunur. Ona göre, roman ile tarihi bir araya getiren disiplinlerarası bir yaklaşım olan “Romantarih”, insan ruhunun karmaşıklığını ve tarihsel süreçlerdeki yerini anlamaya çalışır.¹⁸

Netice itibarıyla sanatın içindeki edebiyat ve onun da alt türü olan roman, insanlığın dünyayı anlamlandırma arayışında, edebi alandaki en güçlü dışavurumlarından biri olarak, felsefi düşünceyle sıkı bir ilişki içindedir. Romanın çok katmanlı yapısı, farklı bakış açıları ve düşünceleri bir araya getirerek okuyucunun eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesine katkıda bulunur. Aynı zamanda, tarihsel ve toplumsal dinamikleri anlamak, insan ruhunun karmaşıklığını ve gerçekliği kavramak için önemli bir araçtır. Bu nedenle, roman sadece bir edebi tür olmakla kalmayıp felsefi düşüncenin de önemli bir kaynağı durumunda değerlendirilir. Metodolojik açıdan bu çalışma, edebiyatın, özellikle de romanın, felsefi düşüncelerin aktarımında bütüncül ve somut bir araç olarak kullanılabileceği tezini savunmaktadır. Bu amaçla, tarihsel-karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsenerek, edebi metinlerin felsefi içeriklerinin incelenmesi yoluyla örnekler sunulmaktadır. Buraya kadar yapılan incelemede edebi eserlerin özelinde romanların tarihi, kültürel ve sosyolojik açıdan felsefi bir arka plana sahip olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, edebi eserlerin yalnızca estetik bir değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda felsefi düşünceyi somutlaştırarak ve yaygınlaştırarak önemli bir işlev gördüğünü vurgulamaktadır.

2. Edebiyatın Din Felsefesindeki İzdüşümü: Varoluşçuluk

Edebiyat ve felsefe arasındaki etkileşim ve karşılıklı zenginleşme, özellikle din felsefesi alanında belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu etkileşim, insan varoluşunun temel sorularını ele alan ve anlam arayışına odaklanan varoluşçu felsefe bağlamında daha da derinleşir. Varoluşçuluk, bireysel

¹⁶ Cumhur Aslan, “Türkiye’de Politik Roman: 12 Mart Döneminde İdeoloji ve Edebiyat”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/47 (2011), 171-172.

¹⁷ Hans G. Gadamer vd., *Edebiyat Nedir?*, çev. Şahbender Çoraklı - Ahmet Sarı (İstanbul: Babil Yayınları, 2002), 73-76.

¹⁸ Mustafa Özel, *Roman Diliyle Siyaset* (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 15.

deneyimleri ve öznelliği merkeze alarak felsefi çıkarımlarda bulunur.¹⁹ Bu yaklaşım, din felsefesinin geleneksel olarak izlediği Tanrı veya din merkezli Analitik düzlemde farklılaşarak, Kıta felsefesinin insanı temel alan ve varoluşsal sorgulamalara odaklanan perspektifine yaklaşır. Varoluşçu edebiyat eserleri insanın özgürlüğü, sorumluluğu, yabancılaşması ve anlam arayışı gibi temaları²⁰ işleyerek din felsefesinin temel meselelerine yeni bir bakış açısı sunar. Bu eserler soyut felsefi kavramları somutlaştırarak okuyucunun duygusal ve düşünsel düzeyde etkilenmesini sağlar.

Varoluşçu din felsefesi, insan varoluşunu ve dini deneyimi merkeze alarak anlam arayışını, özgürlüğü ve sorumluluğu vurgular. Pozitivizmin indirgemeci yaklaşımının aksine, dini inanç ve deneyimleri insan varoluşunun temel bir boyutu olarak kabul eder. Bu felsefe, inanç ve deneyimlerin, insanın anlam arayışını ve varoluşsal durumunu anlamak için önemli olduğunu savunur. Dini sadece psikolojik, sosyolojik veya biyolojik faktörlere indirgemek, onun zenginliğini ve karmaşıklığını göz ardı etmek anlamına gelir. Bu bağlamda varoluşçu din felsefesi, insan varoluşunun tüm boyutlarını dikkate alarak din fenomenini daha bütüncül bir şekilde anlamaya çalışır.²¹ İşte bu noktada edebiyat ve din felsefesi, insan varoluşunun anlamını ve öznel deneyimini araştırdıkları “varoluşçuluk” ortak paydasında buluşurlar.

Din felsefesi, insan varoluşunun temel sorularını ele aldığı için edebiyat alanında özellikle varoluşsal arayışları ve benlik mücadelesini konu alan eserlerle yakın bir ilişki içerisinde. Bu bağlamda, din felsefesinin etkileşim kurduğu edebi eserler, genellikle kendi varoluşunu anlama çabası ve benlik mücadelesi gibi temaları işleyen romanlardır. Bu romanlara ilk felsefi roman olma bakımından da örnek gösterilebilecek olan, İbn Tufeyl’in 12. yüzyılda kaleme aldığı *Hayy bin Yakzan*’dır. Bu eser, felsefi düşünceleri edebi bir üslupla sunmaktadır. Roman, içeriği nedeniyle özellikle Tanrı’yı arayan bir ruhu resmetmesi bakımından, din felsefesi açısından önemli bir eserdir. “Doğu Hikmetinin Sırları” alt başlığıyla da bilinen eser, ıssız bir adada tek başına büyüyen Hayy isimli çocuğun, akıl yürütme ve gözlem yoluyla gerçekliğe ve yaratıcıya ulaşmasını konu edinir. *Hayy bin Yakzan*, felsefi düşünceleri edebi bir anlatımla sunması, simgesel ve metaforik bir dil kullanması ve kahramanın gelişim sürecini ele alması bakımından önemli bir felsefi roman örneği olarak değerlendirilmektedir.²² Ayrıca eser, felsefe ve edebiyat arasındaki ilişkinin anlaşılması, yorumlanması ve din felsefesine konu olabilecek meseleleri ele alması açısından önemli bir kaynaktır. Bunun yanı sıra en dikkat çekici varoluşçu romanlar bireyin otantik bir yaşam arayışını anlatmak kaygısıyla karşımıza çıkar. Burada otantik olmaktan kasıt, insanın varoluşunun özünde yer alan, kendini tanıma ve anlama yoluyla elde edilen bir var olma biçimidir. Bu, özellikle başkalarıyla etkileşim içindeyken bile kendi özüne sadık kalabilme ve kendini ifade edebilme mücadelesidir.²³

Örneğin, Sartre ve Camus gibi yazarların eserleri, varoluşçu felsefenin temel prensiplerini açıkça yansıtan ve insanın özgürlüğü, sorumluluğu ve anlam arayışı gibi konuları ele alan örneklerdir. Ancak din felsefesi sadece bu tür, direkt felsefe yapma kaygısıyla yazılan, varoluşçu eserlerle sınırlı kalmaz. Fyodor Dostoyevski ve Lev Tolstoy gibi yazarların romanları da farklı kültürel ve tarihsel bağlamlarda, insanın otantik olma mücadelesini ve varoluşsal arayışını derinlemesine inceleyerek din felsefesiyle örtüşen temaları ele alır. Bu eserler, insanın iç dünyasını, inançlarını, değerlerini ve toplumsal normlarla olan çatışmasını sorgulayarak okuyucuyu varoluşsal bir yolculuğa çıkarır.

Söz konusu bu yazarlar, eserlerinde varoluşçu felsefenin temel meselelerini edebi bir üslupla ele almaktadır. Romanlarında, bireyin özgürlüğü, sorumluluğu, anlam arayışı, yabancılaşma ve ölüm gibi varoluşsal temalar, bireyin perspektifinden bir yaklaşımla işlenmektedir. Ayrıca Tanrı inancı ve kötülük problemi gibi din felsefesinin temel konuları da yine bireysel deneyimler ve içsel çatışmalar üzerinden ele alınarak evrensel bir boyut kazanmaktadır. Böylece felsefi düşünce, soyut bir düzlemde çıkarılıp edebiyat aracılığıyla somutlaştırılmakta ve okuyucuya daha anlaşılır ve etkileyici bir şekilde aktarılmaktadır. Bahsi geçen bu yazarlar ve eserleri, bir sonraki bölümde direkt roman özelinde

¹⁹ Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1994), 193-194.

²⁰ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci (İstanbul: Say Yayınları, 2022), 46.

²¹ Ramazan Ertürk, *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş* (İstanbul: Yarı Yayınları, 2012), 62-71.

²² Gürsel Aytaç, *Felsefi Roman* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2011), 11-15.

²³ David Egan, *The Pursuit of an Authentic Philosophy* (United Kingdom: Oxford University Press, 2019), 92-93.

örneklerle sunulacaktır.

3. Roman Penceresinden Varoluşçu Din Felsefesi

Varoluşçu din felsefesine romanlar aracılığıyla katkıda bulunan yazarlar arasında, özgürlük kavramını merkeze alan Sartre, yabancılaşma ve başkaldırı temalarını işleyen Camus, kötülük problemini derinlemesine inceleyen Dostoyevski ve otantik bir yaşamın önemini vurgulayan Tolstoy gibi önemli isimler sayılabilir. Burada sırasıyla adı geçen her yazar, bir romanı ile örneklendirilerek çalışmanın iddiası ortaya konulacaktır.

Sartre'ın varoluşçu felsefesinin özünü, "varoluş özden önce gelir"²⁴ ilkesi oluşturur. Yani insan, dünyaya belirli bir özle doğmaz; aksine, var olduktan sonra kendi özünü eylemleri ve seçimleriyle yaratır. Bu düşünce Sartre'ın edebi eserlerindeki karakterlerin sürekli bir seçim hali içinde olmaları ve kendi özlerini yaratma çabalarıyla somutlaşır. Örneğin, *Bulantı* romanındaki Antoine Roquentin, varoluşunun anlamsızlığı karşısında derin bir bunalım yaşar. Nesnelerin ve kendi varoluşunun anlamsızlığı, onda "bulantı" olarak adlandırdığı bir duygu yaratır. Geçmişi, anıları ve ilişkileri ona bir öz sağlamada yetersiz kalır. Ancak bu arayış sürecinde Roquentin, özgürlüğünün ve kendi özünü yaratma gücünün farkına varır. Romanın sonunda aldığı roman yazma kararı, bu varoluşsal bunalımı aşma ve kendi anlamını yaratma yolunda attığı önemli bir adımdır.²⁵

Sartre'ın "kendi anlamını yaratma" düşüncesi, din felsefesiyle önemli bir noktada kesişir. Sartre, ateist varoluşçuluğun temsilcisi olarak, insanın anlam arayışında Tanrı'ya başvurulmamasını savunur. Ona göre Tanrı, insan zihninin yarattığı bir sığınak, bir kaçıştır. Dahası, Tanrı'nın varlığı fikri insan özgürlüğünü kısıtlar. Dolayısıyla Sartre'a göre insanın varoluşunu gerçekleştirmek ve özgürlüğünü elde etmek için kendi olması ve mücadele etmesi gerekir. Çünkü insan, kendi anlamını yaratmaktan ve kendi kaderini belirlemekten sorumludur ve bu sorumluluğu başka bir varlığa devredemez.²⁶

Camus, varoluşsal kaygıları ve insan deneyimini, romanları aracılığıyla insan merkezli bir yaklaşımla ele alır. Özellikle "absürd" kavramı üzerinde duran Camus, yaşamın anlamsızlığından hareketle bir başkaldırı felsefesi geliştirir. Bu felsefeye göre, evrenin rasyonel bir temeli yoktur ve insanın anlam arayışı, bu anlamsız evrenle karşı karşıya geldiğinde "absürd" bir durum yaratır. Ancak Camus, bu absürd durum karşısında umutsuzluğa kapılmak yerine, insanın başkaldırması ve kendi anlamını yaratması gerektiğini savunur.²⁷

Camus'nün ilk döneminde ele aldığı temel soru, insanın sürekli arayışta olduğu "varoluşun anlamı nedir?" sorusudur. Ancak Camus'ya göre bu soruya tatmin edici bir cevap yoktur. Çünkü bilinçli varlık olarak insan, dünyaya yabancıdır ve beklentileri karşılıksız kalır. Bu durum, insan ile dünya arasında bir kopukluk ve saçma duygusu yaratır. Sartre'dan farklı olarak Camus, saçmanın varoluşun kendisinde değil, bilinç ve dünya arasındaki uyumsuzlukta ortaya çıktığını savunur. Saçma, insan ve dünya olmadan var olamaz ve karşılaştırılan unsurların kendisinde değil, onların ilişkisinde bulunur. Camus, saçmayı tamamen olumsuz bir kavram olarak görmez; aksine insanı eyleme ve yaşama yönlendiren bir dinamik olarak kabul eder. Saçma probleminden yola çıkarak doğruluk, dürüstlük, başkaldırı ve dayanışma gibi kavramları ele alan Camus, *Yabancı* ve *Sisifos Söyleni* gibi eserlerinde kahramanları üzerinden insanın saçma ile yüzleşmesini ve ona karşı verdiği mücadeleyi anlatır.²⁸

Camus *Veba* adlı romanıyla da aslında kendisinin Tanrı'ya olan kızgınlığını dile getirerek bir felsefi düşüncesinin arka planını gün yüzüne çıkarır. Camus, *Veba* romanında bir kenti yok eden veba salgını üzerinden ölümle hesaplaşmayı ve Tanrı'ya olan kızgınlığını felsefi bir düzlemde ele alır. Ateist kahraman Dr. Rieux, Tanrı'ya inanmamasına rağmen insanlara özveride bulunur ve veba salgınına

²⁴ Sartre, *Varoluşçuluk*, 62.

²⁵ Sena Ateş, *Jean Paul Sartre'ın Edebi Eserlerinde Varlık, Özgürlük ve Sorumluluk* (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 84-85.

²⁶ Frank Magill, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasik*, çev. Vahap Mutal (İstanbul: Hareket Yayınevi, 1971), 83.

²⁷ Gürkan Bektaş, *Albert Camus ve Varoluşçuluk* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 30-34.

²⁸ Emel Koç, "Albert Camus'nün Saçma Felsefesi: Caligula, Yabancı ve Sisifos Söyleni", *The Journal of Social Sciences* 3/6 (2016), 4.

(ölüme) karşı savaşı. Rieux'e göre insanlar, her şeye gücü yeten bir Tanrı'ya inansaydı, insanları iyileştirme görevini tamamen ona bırakırdı, düşüncesindedir. Ancak kimsenin kendini tamamen Tanrı'ya teslim etmediğini düşünür ve bu yüzden hastalıkla mücadele edilmesini savunur. Netice itibarıyla veba hastalığı, romanda ölümü simgelediği için onunla mücadele etmek aynı zamanda Tanrı'nın yarattığı bu düzene başkaldırmak anlamına da gelmektedir.²⁹

Sartre ve Camus gibi düşünürlerin felsefi eserlerinin yanı sıra romanlarında da felsefi temaları işlemesi, onların felsefe yapma biçimlerinin bir uzantısı olarak görülebilir. Ancak bunun yanında sadece edebiyatçı kimliğiyle bilinen Dostoyevski'nin, "varoluşçu romanın babası" olarak kabul edilmesi dikkat çekicidir. Dostoyevski, felsefi bir altyapıyı doğrudan ortaya koyma amacı gütmeyen, romanlarında insanın varoluşsal sorunlarını, özgürlük, sorumluluk, inanç ve anlam arayışı gibi temaları derinlemesine ele almıştır.³⁰ Bu nedenle, varoluşçu felsefenin edebiyattaki en önemli öncülerinden biri olarak kabul edilir. Bu durum, felsefenin yalnızca akademik bir disiplin olarak kalmayıp, edebiyat gibi farklı alanlarda da kendini gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Dostoyevski'nin romanları, varoluşçu felsefenin temel kavramlarını somutlaştırarak okuyucuya aktarma ve felsefi düşünceyi daha geniş bir kitleye ulaştırma konusunda önemli bir rol oynamıştır.

Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* gibi eserlerinde yabancılaşma ve varoluşsal sorgulamaları doğrudan ele alırken, *Karamazov Kardeşler*'de Tanrı'nın varlığı ve kötülük problemi gibi meselelere farklı bir yaklaşım sergiler. Bu romanında, Tanrı inancının insanın içsel boşluğunu doldurma işlevi ve insanın Tanrı'ya duyduğu ihtiyaç, varoluşsal bunalım ve arayış bağlamında ele alınır. Kötülük problemi ise özellikle ahlaki anlamda Tanrı'nın varlığı olmadan çözümlenemeyecek bir mesele olarak sunulur. Böylece birçok okuyucunun bir şekilde karşılaştığı şu meşhur söz: "*Tanrı yoksa her şey mübahtır.*"³¹ durumun özeti mahiyetindedir. Daha da detaylı bir örnek vermek gerekirse Dostoyevski'nin eserlerinde, özellikle *Karamazov Kardeşler*'de, kötülük problemi derinlemesine incelenir. İvan Karamazov karakteri üzerinden yapılan eleştiriler, Tanrı inancından ziyade, yaratılan felsefi dünyanın ve içindeki kötülüklerin analizine odaklanır. Dostoyevski'nin bu düşüncelerinin felsefi kökenleri, hermenötik bir bakış açısıyla ele alındığında, yazarın mektuplarında da bu konuya büyük bir ciddiyetle yaklaştığı görülür. Dostoyevski, kötülük sorununu irdelerken, Adem'in cennetten kovulması meselesine eleştirel yaklaşır. Ona göre, ilk günahın insanlığı etkilemesi mantıksızdır; tarihin başlangıcındaki bir olayın sonuçlarının günümüze taşınması felsefi olarak sorunludur. Öncelikle Dostoyevski'nin özgürlük anlayışı, insanlığın kalıtsal bir suçla doğduğu fikriyle çelişir. İnsanlar, Âdem ve Havva'nın günahı nedeniyle değil, kendi özgür iradeleri ve içlerindeki kötülüğe eğilim nedeniyle günah işlerler."³²

Dostoyevski, romanlarında ilk günah ve kötülüğün kaynağı konusunu tematik bir çerçevede ele alır. *Karamazov Kardeşler*'de İvan Karamazov'un Alyoşa ile konuşmasında bu görüşleri belirginleşir. İvan, babaların günahlarının çocuklara yüklenmesini kabul edilemez bulur: "*Elmayı tadararak iyilik ve kötülüğü öğrendiler, 'Tanrılaştılar'. (...) Yeryüzünde acı çekmeleri elbette babaları yüzündendir, elma yiyen babaları yüzünden ceza görüyorlar... Bir suçsuz, hele bu derece masum bir yaratığa başkasının günahları ödetilemez!*"³³ Dostoyevski, İvan'ın ağzından daha da ileri giderek, bu görüşe gelebilecek muhtemel itirazlara peşinen yanıt verme imkânı tanımaktadır: "*Bu olmasa insan iyilikle kötülüğü ayırt edemeyeceği için yaşayamazmış derler. Bu kadar pahalıya patlayan iyilikle kötülüğün canı cehennem!*"³⁴ Böylece, din felsefesi problemlerinin başını çeken bu iki tema, soyut bir felsefi tartışma konusu olmaktan çıkarak, kahramanların kişisel deneyimleri ve trajik çatışmaları üzerinden somutlaşır. Özellikle İvan Karamazov karakteri, Tanrı'nın varlığı ve adaletinin sorgulanması, insanın özgürlüğü ve ahlaki sorumluluğu gibi temaları, kendi içsel çatışmaları ve yaşadığı olaylar bağlamında ele alır. Bu sayede Dostoyevski, kötülük

²⁹ Albert Camus, *Veba*, çev. Nedret Tanyolaç Öztokat (İstanbul: Can Yayınları, 2009), 115-116.

³⁰ M. Fatih Işık, "Dostoyevski'nin Romanlarında Varoluşçu Temalar", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2014), 116-118.

³¹ F.M. Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, çev. Nihal Yalaza Taluy (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 841.

³² Terras Victor, *Dostoyevski'yi Okumak*, çev. Işıl Özbek Arslan (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2017), 53.

³³ Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, 315.

³⁴ Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, 322.

problemini hem bireysel hem de toplumsal düzeyde derinlemesine inceleyerek, okuyucuyu da bu sorgulamaya dahil eder.

Tolstoy, tıpkı Sokrates gibi hayatın anlamına ilişkin sorulara yanıt arayan bir düşündürüdür. *Hayatın Anlamı* ve özellikle *İtiraflarım* adlı eserlerinde bu arayışını açıkça ortaya koyar. Başlangıçta dinde aradığı cevapları bulamayınca, kardeşinin ölümüyle derinleşen bir varoluşsal krize girer. Yaşamın anlamsızlığı ve ölüm karşısında duyduğu kaygı, onu bilim ve felsefede cevaplar aramaya iter. Ancak bu arayışları da sonuçsuz kalır. Sonunda Tolstoy, anlamı akıl yoluyla değil, yaşamın içinde ve inançta bulur. Aklın sınırlarını fark ederek maneviyata yönelir ve *İtiraflarım*'da bu süreçte ulaştığı cevapları dile getirir.³⁵

Ölüm üzerine yoğun felsefi düşüncelere dalan Tolstoy, bu deneyimini *İvan İlyiç'in Ölümü* adlı romanında güçlü bir şekilde yansıtmıştır. Bu eserinde Tolstoy, sıradan bir yaşam süren ve beklenmedik bir şekilde ölümcül bir hastalığa yakalanan İvan İlyiç karakteri üzerinden, insanın ölüm ve ölüm sonrası karanlık karşısındaki varoluşsal kaygısını, yaşamın anlamını sorgulamasını ve ölümün kaçınılmazlığı karşısında duyduğu korkuyu derinlemesine ele alır. İvan İlyiç'in hastalığı boyunca yaşadığı fiziksel ve ruhsal değişimler, ona yaşamının gerçek değerini ve önceliklerini sorgulama fırsatı verir. Toplumsal normlara ve yüzeysel ilişkilere dayalı yaşamının anlamsızlığını fark eden İvan İlyiç, ölümle yüzleşirken gerçek bir varoluşsal uyanış yaşar.³⁶ Tolstoy, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nde ölüm temasını psikolojik gerçekçilik ve varoluşçu felsefe perspektifinden ele alarak, insan varoluşunun kırılganlığını ve ölümün kaçınılmazlığını etkileyici bir şekilde ortaya koyar. Bu roman, varoluşçu edebiyatın önemli örneklerinden biri olarak kabul edilir.

Görüldüğü gibi Sartre, Camus, Dostoyevski ve Tolstoy'un romanları aracılığıyla varoluşçu felsefenin din felsefesiyle açık bir etkileşimde olduğu nettir. Örneğin, Sartre'ın *Bulanık* romanı, insanın özünü yaratma sorumluluğunu ve bu özgürlüğün getirdiği varoluşsal bunalımı, Tanrı'nın yokluğu bağlamında ele alarak ateist din felsefecilerinin baktığı bir yerden ama daha çok bireysel bir yaşantının örneklerinden hareketle öne çıkarır. Camus'nun *Veba'sı*, insanın anlamsız bir evrende anlam arayışını ve bu durumun yarattığı absürditeyi, Tanrı'ya başkaldırı teması üzerinden işler. Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler'i*, Tanrı'nın varlığı, kötülük ve ahlaki sorumluluk gibi din felsefesinin temel sorunlarını inanç, şüphe ve ahlaki çelişkilerle dolu karakterler aracılığıyla derinlemesine sorgular. Tolstoy'un *İvan İlyiç'in Ölümü* ise ölüm temasını, varoluşsal kaygıyı ve yaşamın anlamını, ölümle yüzleşen bir bireyin deneyimi üzerinden ele alarak varoluşçu felsefenin temel temalarından birini etkileyici bir şekilde ortaya koyar. Tüm bu romanlar, varoluşçu felsefenin insanı merkeze alan yaklaşımını din felsefesiyle diyalog içinde işlemiş ve insanın anlam arayışını, özgürlüğünü, sorumluluğunu ve ölüm karşısındaki duruşunu farklı perspektiflerden incelediği görülmüştür. Din felsefesinin problem alanlarına giren bu temalar, romanların bütünleştirici rolüyle ve roman yazarlarının bunları yazma motivasyonlarıyla birleştirildiğinde (hermenötik), ortaya atılan tezin güçlendiği görülmektedir. Dolayısıyla bir roman, kurgusallığının yanında felsefi bir arka plana sahip olarak bütünselliğinin ve somutluğunun gücünü kullanarak iletim açısından önemli bir yere sahip olduğu göze çarpar.

Sonuç

İnsan varoluşunun temel sorularına yönelmek, anlam arayışına çıkmak, felsefi düşüncenin özünü oluşturur. Ancak bu arayışta rasyonalite tek başına yeterli değildir. Varoluşsal sorgulamaların derinliklerine inmek, "Niçin varız?" sorusuna cevap aramak, insanı kaçınılmaz olarak rasyonalitenin sınırlarına götürür. Bu noktada devreye giren sanat ve estetik deneyimler, sezgi, duygu ve deneyim gibi faktörlerle birlikte, anlam arayışında yeni ufuklar açar.

Analitik felsefe geleneği, bilgiye dayalı bir yaklaşımla dini inançların temellendirilmesini önceler. Ancak bu yaklaşım, insanın varoluşsal kaygılarını ve anlam arayışını tam olarak kavramakta yetersiz

³⁵ Ergün Avcı, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski ve Lev Nikolayeviç Tolstoy'da Otantikliği (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 59-60.

³⁶ Avcı, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski ve Lev Nikolayeviç Tolstoy'da Otantikliği, 57-58.

kalabilir. İnsan, yalnızca rasyonel bir varlık değil, aynı zamanda akılla tam olarak kavranamayan vicdani ve duygusal bir boyuta da sahiptir. Bu bağlamda, Kıta felsefesinin öne çıkardığı sanat ve estetik, dini deneyimlerin insanın vicdan ve ahlak gelişimine katkıda bulunabileceği ve bir tür felsefi yol oluşturabileceği iddiasını destekler niteliktedir.

Sanat, insanın iç dünyasına ve duygusal derinliğine hitap ederek, aklın sınırlarını aşan bir anlayış ve anlam arayışına imkân tanır. Bir şiir, bir heykel veya bir hikâye, insanı derinden etkileyerek içsel bir dönüşüm yaşamasına ve inançlarına dair daha derin bir kavrayışa ulaşmasına aracılık edebilir. Bu, her türlü inancı sorgulamadan kabul etmek anlamına gelmez; ancak insan deneyiminin zenginliğini ve karmaşıklığını anlamak için rasyonalitenin ötesine geçmek gerektiğini gösterir.

Edebiyat, sanatın bir alt dalı olarak, insanın varoluşsal sorgulamalarını ve anlam arayışını ele alma konusunda benzersiz bir güce sahiptir. Aristoteles'in "katarsis" kavramıyla ifade ettiği gibi edebiyat, insanda coşku ve arzu uyandırarak şeylerin özüne yönelik düşünmeyi tetikleyebilir ve ahlaki bir uyanışa yol açabilir.³⁷ Edebiyatın işlevi, sadece kurgudan veya estetik hazdan ibaret değildir; aynı zamanda felsefi bir alt mesaj taşıyarak insanın varoluşsal arayışına ışık tutabilir. Özellikle varoluşçu edebiyat örnekleri, insanın varoluş amacını, özgürlüğünü, sorumluluğunu ve anlam arayışını derinlemesine ele alarak din felsefesiyle önemli bir kesişim noktası oluşturur. Din felsefesinin de özünde düşünme ve sorgulama yer aldığından edebi eserler, dini inançların ve varoluşsal soruların ele alınışında yeni perspektifler sunabilir ve insanın anlam arayışına katkıda bulunabilir.

Bununla birlikte din felsefesinin temel problemleri, yalnızca analitik düşünce yöntemleriyle ele alındığında eksik kalabilir. Örneğin, Tanrı inancı ve kötülük problemi gibi konular, soyut tartışmaların ötesinde, insanın somut deneyimleri ve eylemleri üzerinden de anlaşılmalıy gerektirir. Analitik felsefe, Tanrı ve din gibi konuları kavramlardan hareketle analitik çıkarımlar yapmayı hedefler. Bu yaklaşımın geçerliliği ve makul bir zemine oturması inkâr edilemez. Nitekim Descartes gibi düşünürlerin ontolojik argümanlarla Tanrı'nın varlığını açıklamaya çalışması (zihnimde bir Tanrı inancı varsa dış dünyada da vardır),³⁸ felsefe tarihinde önemli bir yer tutar. Ancak özellikle Tanrı inancı söz konusu olduğunda, insanın kişisel deneyimleri ve içsel yolculuğu da göz ardı edilmemelidir. Zira inanç, özünde bireysel ve öznel bir deneyimdir. Bu nedenle, Tanrı'nın varlığı meselesine yalnızca epistemolojik bir zeminde yaklaşmak yerine, insanın bizzat yaşadığı içsel süreçleri ve dönüşümleri de dikkate almak gerekir. Bu noktada, edebiyat ve sanatın önemi ortaya çıkar. Edebi eserler, insanın iç dünyasını, duygusal derinliğini ve manevi arayışını yansıtarak, Tanrı inancı ve kötülük problemi gibi konulara farklı bir perspektif kazandırır.

Özellikle yukarıda bahsedilen ve örnekleri daha da çoğaltılabilecek varoluşçu romanlar, din felsefesi perspektifinden incelendiğinde, insanın anlam arayışı ve dini deneyimini anlamada önemli bir kaynak sunmaktadır. Bu romanlar, kurgusal anlatıları aracılığıyla gerçeklikle iç içe geçmiş insan deneyimlerini yansıtır ve farklı coğrafyalarda dahi benzer varoluşsal problemler ve evrensel bir anlam arayışının olduğunu ortaya koyar. Bu noktada, varoluşçu romanların zengin örneklem havuzu, din felsefesi alanındaki araştırmalara geniş bir perspektif kazandırma potansiyeline sahiptir. İnsan varoluşunun temel sorunsallarını ele alan bu romanlar; özellikle inanç, Tanrı, özgürlük, sorumluluk, ölüm ve hayatın anlamı gibi konulara odaklanarak din felsefesinin temel meselelerine edebi bir yaklaşım sunar. Dolayısıyla, varoluşçu romanların incelenmesi, din felsefesi çalışmalarına yeni boyutlar kazandırabilir ve insanın anlam arayışına ilişkin farklı bakış açıları sunabilir. Bu durum, edebiyat ve felsefe arasındaki etkileşimin, din felsefesi alanında yeni ve verimli bir araştırma sahası açabileceğini göstermektedir.

Sonsöz olarak, din felsefesinin temel problemlerini anlamak ve anlamlandırmak için hem Analitik felsefenin sunduğu rasyonel ve sistematik yaklaşımı hem de insanın içsel deneyimlerine ve kişisel yolculuğuna odaklanan Kıta felsefesinin önerdiği edebi ve sanatsal yaklaşımları bir arada değerlendirmek gerekir. Bu sayede, Tanrı inancı ve kötülük problemi gibi karmaşık konulara daha bütüncül ve derinlikli bir perspektiften bakılabilir, insanın anlam arayışına daha derinlemesine nüfuz

³⁷ Aristoteles, *Poetika*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 20.

³⁸ Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın (İstanbul: Say Yayınları, 2007), 59.

edilebilir. Bu çalışmanın din felsefesi açısından önemi, Analitik felsefenin parçalayıcı ve çözümleyici yaklaşımına alternatif olarak, Kıta felsefesinin fenomenolojik ve hermenötik yöntemleriyle edebi eserlerin, özellikle romanların, tarihi ve kültürel aktarımlarının bütüncüllüğünden yararlanmasıdır. Bu sayede, geniş bir araştırma alanı sunularak, farklı coğrafyalardaki düşünürlerin romanlarından hareketle bireysel ve toplumsal varoluş örneklerine ulaşılabilir. Bu yaklaşım, din felsefesinin daha insani bir perspektifle değerlendirilmesini mümkün kılar. Böylece bu alanda çalışacak olanlara bir ön bilgi ortaya koyabilir.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1994.
- Alpyağıl, Recep. *Kıta Avrupası Din Felsefesi ve Mistik Gelen-Ekler- Kesişen Yollar*-. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Aristoteles. *Poetika*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Aslan, Cumhur. "Türkiye'de Politik Roman: 12 Mart Döneminde İdeoloji ve Edebiyat". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/47 (2011), 171-187.
- Ateş, Sena. *Jean Paul Sartre'ın Edebi Eserlerinde Varlık, Özgürlük ve Sorumluluk*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Avcı, Ergün. *Fyodor Mihayloviç Dostoyevski ve Lev Nikolayeviç Tolstoy'da Otantikliği*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2010.
- Aytaç, Gürsel. *Felsefi Roman*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2011.
- Bektaş, Gürkan. *Albert Camus ve Varoluşçuluk*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Camus, Albert. *Veba*. çev. Nedret Tanyolaç Öztokat. İstanbul: Can Yayınları, 2009.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 7. Basım, 2010.
- Critchley, Simon. *Kıta Felsefesi*. çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi, 2012.
- Descartes, Rene. *Felsefenin İlkeleri*. çev. Mesut Akin. İstanbul: Say Yayınları, 2007.
- Dostoyevski, F.M. *Karamazov Kardeşler*. çev. Nihal Yalaza Taluy. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Egan, David. *The Pursuit of an Authentic Philosophy*. United Kingdom: Oxford University Press, 2019.
- Ertürk, Ramazan. *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*. İstanbul: Yarı Yayınları, 2012.
- G. Fotion, Nicholas. "Logical Positivism". *The Oxford Companion to Philosophy*.. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Gadamer, Hans G. vd. *Edebiyat Nedir?* çev. Şahbender Çoraklı- Ahmet Sarı. İstanbul: Babil Yayınları, 2002.
- Glock, Hans-Johann. *What is Analytic Philosophy?* Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Gündoğan, Ali Osman. "Edebiyat ile Felsefe İlişkisi Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/2-3 (01 Eylül 1999), 195-204.
- Işık, M. Fatih. "Dostoyevski'nin Romanlarında Varoluşçu Temalar". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2014), 113-120.
- Koç, Emel. "Albert Camus'nün Saçma Felsefesi: Caligula, Yabancı ve Sisifos Söyleni". *The Journal of Social Sciences* 3/6 (2016), 1-19.
- Lukacs, Georg. *Roman Kuramı*. çev. Cem Soydemir. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017.
- Magill, Frank. *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı*. çev. Vahap Mutal. İstanbul: Hareket Yayınevi, 1971.
- Martin, Michael. "Fideizm Hakkında Bir Eleştiri". çev. Cenani Kuvancı. *bilimname* 7/1 (2005), 117-121.
- Öktem, Ülker. "Felsefe- Edebiyat Etkileşimi: Felsefi Roman". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 50/1 (2010), 1-17.
- Özcan, Hanifi. "Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: Temelcilik ve İmançılık". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XL (1999), 157-176.
- Özel, Mustafa. *Roman Diliyle Siyaset*. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.

- Plantinga, Alvin. *Knowledge and Christian Belief*. Michigan: Eerdmans Publishing, 2015.
- Sartre, Jean Paul. *Varoluşçuluk*. çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Victor, Terras. *Dostoyevski'yi Okumak*. çev. Işıl Özbek Arslan. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2017.